

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi/
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt / Volume 7, Sayı / Issue 17 (Aralık / December 2018), s. 1-10.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut239>
ISSN: 2147-5490, Samsun- Türkiye

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 15.10.2018
Kabul Tarihi: 30.11.2018

Sovyetler Birliği'nde Edebî Metinlere Yapılan İdeolojik Müdahalelerin Beyitlere ve Beyit Yaratma Geleneğine Olan Etkileri

Ideological Interventions on Literary Texts in the Soviet Union and Their Impacts on Beyits and on The Tradition of Creating Beyits

Ömer AKSOY*

Öz

Muhtevası ve yapısal unsurları ile Türk dünyası içerisinde sadece İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk boylarında mevcut olan Beyit türü, İdil-Ural Tatarlarının sözlü kültür ürünleri içerisindeki en orijinal türüdür. Bolşevik Devrimi'ne kadar toplumsal-bireysel trajediler ve protestolar üzerine güçlü bir şekilde devam eden beyit söyleme geleneği, devrim sonrasında yapısal ve ideolojik anlamda büyük değişikliklere uğramak suretiyle kısmen devam edebilmiştir. Bolşevik Devrimi ile edebiyat, sanat ve hatta folklor ürünlerin hâkim ideolojinin güdümüne girmesi ve bir propaganda aracı olarak kullanılması, beyitlerin ve beyit söyleme geleneğinin de farklı bir yapıya evrilmesine neden olmuştur. Çalışma, öncelikle beyitlerin yapısal ve ideolojik hususiyetleri hakkında bilgi verip Sovyetler Birliği döneminde edebî ürünlere yapılan ideolojik müdahaleler kapsamında beyit türüne yapılan ideolojik müdahaleleri ortaya koymayı ve Bolşeviklerin ideolojik propaganda bağlamında folklor ürünlerini nasıl kullandıklarını tespiti etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tatar Beyitleri, Bolşevik Devrimi, Marksist Felsefe, İdeoloji, SSCB.

Abstract

The Beyit species that existed in the Turkish tribes living in the Idil-Ural region only in the Turkish Trenches with their contents and structural elements are the most original type of the oral creation tradition of Idil-Ural Tatars. The tradition of courage-telling, which continued strongly on social-individual tragedies and protests until the Bolshevik Revolution, was able to continue partly through structural and ideological major changes after the Revolution. The

*Dr. Öğrt. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edirne-Türkiye Elmek: aksoy2302@hotmail.com

use of the Bolshevik Revolution as a means of propaganda and the domination of literature, art and even folklore dominated ideology has caused the tradition of couplets and couplets to enter a different phase. This study primarily aims to reveal the structural and ideological characteristics of the couplets and to reveal the ideological interventions made in the context of ideological interventions applied in literary products during the Soviet period and to determine how the Bolsheviks utilized folklore products in the context of ideological propaganda.

Keywords: The Beyits of Tatar's, October Revolution, Marxism, ideology, USSR.

Giriş

Edebiyat ve sanat, Bolşevik Devrimi sonrası Sovyetler Birliği'nde yeni rejimin halk nezdinde kabul görmesi ve benimsenmesi noktasında başvurulmuş önemli propaganda araçlarından birisi olmuştur. Uzun bir süre Sovyetler Birliği hâkimiyeti altında yaşayan halklara Marksist ideolojinin öngördüğü yeni toplum ve devlet yapısının tanıtılmasında edebî metinler önemli bir işlev görmüştür. Sosyalist ideolojiyi gerçekten benimseyen sanatkarların ve folklor yaratıcılarının çalışmaları¹ yeni rejimin halk nezdinde benimsenmesinde yeterli görülmemiştir. Devrim önderlerinin askerî başarıları ve Çarlık Rusyasının hâkim olduğu coğrafyanın neredeyse tamamında kesin hâkimiyetini sağlaması ile birlikte Marksist sistem zorla halka dayatılmış ve benimsetilmiştir. Bu bağlamda edebiyat ve edebiyat eleştirisi de Marksist felsefenin öngördüğü doğrultuda şekillenmeye zorlanmış ve edebiyat artık tamamen komünizmin bütün halklar tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesi için bir propaganda malzemesine dönüştürülmüştür.

Bu baskılardan İdil-Ural bölgesinin kadim halkı Tatar Türkleri de nasibini almıştır. Edebî ve kültürel gelişmişlik bakımından Sovyetler Birliği bünyesinde yaşayan Türk soylu halklar içerisinde önemli bir yere sahip olan Tatar Türklerinin şair ve yazarları da sınıf mücadeleleri, proleterya hakları gibi toplumcu sosyalist meseleler ile alakalı eserler vermeye zorlanmışlardır. Aksi takdirde idamlar ve sürgünler kaçınılmaz olmuştur. Bu uygulamalar sadece dönemin yaşayan şair ve yazarları için söz konusu olmamıştır. Sovyet öncesinde yaşayan ve geleneksel, bireysel, dinî vb. mevzular üzerine kurgulanmış edebî eserler, edebiyat antolojilerine alınmamış, toplumcu-sosyalist çizgide eser vermeyen çok sayıda şair ve yazar halk düşmanı olarak yaftalanmıştır. Diğer yandan Sovyet rejimi, Marksist ideolojinin propagandasını yapan yazar ve şairleri çeşitli makamlar ile ödüllendirirken bunların eserlerinin yayımlanması noktasında da her türlü imkânı sağlamıştır.

Tatar Türklerinin önemli edebiyat tarihçilerinden Marsel Ahmetcanov, Sovyet döneminde Tatar edebiyatına uygulanan ideolojik baskıları şu sözlerle ifade eder:

Tatar edebiyatı tarihi Sovyet döneminde türlü ideolojik baskılar ile tahrip edilerek araştırıldı. Tatarların siyasi ve etnik tarihini bozarak anlatıp, edebiyatına türlü suçlamalarda bulundular. Eski ve orta asır edebiyatı eserleri hanlar-feodaller edebiyatı diye adlandırılarak Ahmet Yesevi, Süleyman Bakırgani, Kul Galiler sufiler, mistikler, yobaz şairler olarak değerlendirildi. G. Utız İmeni, E. Kargaly, H. Salihov, Ş. Mercanilerin eserleri de kötü sözlerle damgalandı. XX. yüzyıl başında gelişen Tatar edebiyatı Panislamizm ve Pantürkizm ile suçlanmış ve daha sonra “devrim karşıtı burjuva idolojisi mirası” olarak değerlendirilmiştir (Ahmetcanov, 2000: 20).

Bu ifadelerinin SSCB'nin dağılmasından önce bilhassa da *kızıl kırgın* olarak tanımlanan *represiya* döneminde söylenmesi durumunda Ahmetcanov'un idam veyahut sürgün edilmesi kaçınılmaz olacaktır. Sovyetler Birliği'nin baskı ve sansür uygulamaları sadece güncel modern edebî türler ile sınırlı değildir. Bu baskı ve sansürlere, Türk boylarının folklor ürünleri de maruz kalmıştır. Sovyetler Birliği bünyesinde yaşayan Türk boylarına ait olan ve feodallerin övüldüğü

¹ Meşhur Kazak destancı Jambil Jabayev bunlardan birisi olup Sovyet Devrimi'nin Kazakistan'daki en büyük destekçilerindedir. Jabayev, hayatı boyunca Sosyalizmin başarılarını kutlayan, devrim liderlerini öven şiirler ve destanlar söylemiştir.

gerekçesiyle Marksist düşünceyle çatıştığı iddia edilen bazı eserler tamamen yasaklanırken bazı eserlerde de ideolojiye karşı olduğu iddia edilen bölümler çıkarılarak ya da bu bölümler değiştirilerek yayımlanmıştır (Oinas, 1978: 77-95).²

Elbette ki yapılan müdahalelerin kapsamı tarihin herhangi bir döneminde yaratılan ve günümüze değin ulaşan metinler ile sınırlı kalmamıştır. Yeni yaratılan folklor ürünleri de bu noktada rejimin önemli bir propaganda aracı olmuştur. Folklor türlerinin yapısal özelliklerinde var olan geleneksel motiflerin tarihî süreç içerisinde karşılaşılan ve etkileşimde bulunulan yeni dinler ve kültürlerin etkisi ile şekillenip güncellenmesi bir vakiadır. Ancak Sovyetler Birliği bünyesinde yaşayan Türk boylarının destanlarında, geleneksel kahramanlık motifleri yerine komünizmin zaferlerinin konu edilmesi, -destan geleneğinin bir parçası hâline gelmeksizin (Reichl, 2002:83)- yapay bir tavırla çok sık karşılaşılan bir durum olmuştur. Bunda Sovyet iktidarının tüm Çarlık Rusyası topraklarında hâkimiyetini pekiştirme isteğinin büyük rolü vardır. Sovyet Devrimi'nin, sadece nüfusun çok küçük bir bölümünü ihtiva eden kent merkezlerinde değil, bilhassa daha büyük bir kısmının yaşadığı kırsal kesimlerde tanıtılması ve benimsetilmesinin gerekliliği Sovyet yöneticilerce zaruri görülmüştür. Dönemin imkânları dâhilinde teknolojinin sınırlı oluşunun da etkisiyle Bolşevikler, başta kırsal bölgeler olmak üzere yönetimleri altındaki geniş coğrafyada yaşayan halklara yönelik propaganda faaliyetleri için daha geniş halk kitlelerine ulaşılacak edebî türleri tercih etmiştir. Roman, şiir, tiyatro gibi bireysel bir karakter taşıyan edebî türlere göre kolektif bilinçaltını yansıtmaya bakımdan folklor ürünleri rejimin işine daha çok yaramıştır. Bu doğrultuda halk edebiyatı türleri tamamen rejimin öngördüğü doğrultuda tahrir edilmiştir.

Tatar Beyitleri ve Yapısal Hususiyetleri

Arapça bir kelime olan ve *ev-çadır* anlamına gelen beyit sözcüğü bir edebiyat terimi olarak *iki misranın bir araya gelmesiyle oluşan şiir* (Yetiş 1992: 66) anlamına gelmektedir. Sözcük bu anlamının yanında sipesifik bir biçimde, başta Kazan Tatarları olmak üzere İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk soylu halkların folklorunda var olan bir türün adı olarak kullanılmaktadır. Beyitler, halk belleğinde derin izler bırakan birtakım tarihî vakalar-kişiler, siyasî olaylar, toplumsal hadiseler, toplumsal-bireysel protesto ve bilhassa ölümle neticelenen trajedik olaylar üzerine yaratılmaktadır.³

Beyitlerin kendine has bir tür olarak taşıdığı müstakil hususiyetlerin en başında halkın hafızasında derin izler bırakan tarihî olaylar üzerine yaratılmış olması ve olayların meydana geliş tarihinin beyitin başında verilmesi gelir. Bu bağlamda Tatar Türklerinin tarihî serüveni, Tatar edebiyatının ve sözlü kültür ürünlerinin gelişimine doğrudan tesir etmiştir diyebiliriz. İlk beyit örneklerinin teşekkülünden itibaren Tatar Türklerinin başından geçen ve onların hafızalarında derin izler bırakan siyasî hadiselerle birlikte beyit türü, olgunlaşıp geniş halk kitleleri arasında yayılmaya başlamış ve gelişimi için uygun bir zemin bulmuştur. Özellikle Rus hâkimiyeti döneminde vuku bulan siyasî hadiselerin, doğrudan ve dolaylı etkisyle, trajedik felaketler ve bazı sosyal-siyasi durumlar karşısında oluşan toplumsal protestonun yansıması olarak beyit örnekleri yaratılmıştır.

Beyitler, yaratıcısı vasıtasıyla ait olduğu toplumun zihniyet dünyasının ve vaka karşısında beslenen ortak hislerin bir tür tercümanıdır. Her ne kadar da gerek şekil, gerek üslup, gerekse de ideolojik hususiyetlerinden mühlhem beyitleri folklor ürünü olarak adlandırsak da bazı araştırmacılar beyitlerin ilk numunelerinin hem şekil hem de muhtevaları itibarıyla medrese eğitimi gören kişilerin elinde, yani yazılı kültür ortamında şekillenmiş olduğunu düşünmektedir. Daha sonraki yıllarda ise gelişen istilalar ile medrese, mescid, kütüphane gibi eğitim ve edebiyat ortamlarına sahip kurumların ortadan kaldırılması neticesinde beyit geleneğinin okuma yazma bilmeyen halk kitleleri tarafından da benimsendiğini ve zamanla halkın veya bireylerin konu edildiği beyit örneklerinin yaratıldığını görebilmekteyiz (Yahin vd, 1979: 112-114).

² Sovyet yönetimi tarafından ideolojik müdahaleler ile değiştirilen bazı destan örnekleri ile alakalı olarak bk. (Bayram 2009: 714).

³ Beyitlerin muhteva ve tür özellikleri ile alakalı daha fazla bilgi için bkz. (Aksoy 2014).

Beyitlerin ilk örneklerinin ne zaman ortaya çıktığı, bunların müstakil bir tür olarak mı yoksa başka bir türden ayrılarak mı yeni bir tür hâline dönüştüğü konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bilim insanlarının beyitlerin teşekkülü noktasında üç farklı görüş üzerinde araştırmalarını yoğunlaştırdıklarını görmekteyiz. Bunlardan ilki beyitlerin Bulgar Devleti zamanında (9-10. yüzyıl), ikincisi Kazan Hanlığı zamanında, üçüncüsü ise 16 ve 18. yüzyıllar arasında ortaya çıktığıdır (Yahin vd, 1979: 83). Kazan Hanlığı dönemini yansıtan ve günümüze ulaşan beyitlerden hareketle birçok araştırmacı 15. yüzyıl sonları ve 16. yüzyıl başlarında beyitlerin Tatar folklorunda müstakil bir tür olarak şekillendiği noktasında mutabıktır (Yarmi, 1960: 26-27). Buna rağmen beyitlerin genetik köklerinin çok daha eski dönemlere dayandığı hususunda görüş birliği bulunmaktadır. Özellikle beyitler ile Bulgar döneminden kalma kabir taşları ve Yenisey yazıtları arasındaki ortaklıklar, beyitlerin genetik köklerinin çok daha eski dönemlere dayandığının delilleri olarak kabul görmektedir. Yenisey yazıtlarında ve beyitlerde bulunan ortaklıklar 5 madde ile şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- 1) Olayın birinci kişinin ağzından, yani ölen kişinin ağzından (ben) anlatılması,
- 2) *Doyamamak, doyusıya görememek, ayrılmak* gibi ortak ibareler,
- 3) Muhtevalardaki benzer lirik ifadeler,
- 4) Helalleşme ve vasiyet motifleri,
- 5) Yazıtlarda lirizmi yansıtan eşyalar, mallar, kardeşler ve başka suretlerin beyitlerdeki gibi şiirsel ve halk hayatını tasvir edici epik bir fonda olması (Ahmetova, 1984: 65-67).

Beyitlerde karşımıza çıkan bu unsurlar, türün Türklerin kadim yazılı kaynakları olan Yenisey yazıtları ile olan genetik bağları gözler önüne serer. Eski Bulgar mezar taşlarında da Yenisey yazıtlarının devamı niteliğinde, ölen kişinin kendi ağzından yalın bir üslup ve estetik bir tarzda kendi yaşam öyküsünden ve yapmış olduğu güzel işlerden bahsedilir. Arkasından geride bıraktığı aile bireyleri, sevdikleri ve arkadaşlarına duyduğu özlem ve ölümün ardından duyulan ayrılık acısı yine ölen kişinin ağzından ifade edilir. Yenisey yazıtlarının teşekkül ettiği dönemlerden günümüze değin Tatar Türklerinin kültürel genetiğine kodlanan bu unsurlar toplumsal trajedilerin halk belleğinde süzülerek edebî bir formatta yansıtıldığı beyitler aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılmıştır.

Beyitlerin en karakteristik özelliği trajedi temelinde şekillenmiş olmasıdır. Trajedi, beyit iskeletini oluşturan temel bir unsur olarak beyitin tamamına yayılır. Trajedinin terennüm edilmişinde lirik ifade ve ifade kalıplarına başvurulur. Bu lirik söylemler destanlarda olduğu gibi özellikle kahramanın başına gelen felaketlerin terennüm edildiği kısımlarda yoğunlaşmakta ve felaket bizzat kahramanın kendi ağzından dile getirilmektedir. Ayrıca trajediye neden olan toplumsal felaket olağanüstülükten uzak bir şekilde, realist bir planda tasvir edilmektedir.

Beyitlerde işlenen konuların genel hususiyetlerine göz attığımızda beyitleri tarihî olaylar, tarihî kahramanlar, trajedi ile mizahi-satirik ve diğer konular olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür.⁴ Esasında yapılan tüm tasniflerde, muhteva özellikleri beyitleri birbirinden ayırt edici en önemli argüman olarak karşımıza çıkar. Bazı beyitlerde kahraman, bazı beyitlerde toplumsal vaka, bazılarında trajedi, bazılarında ise mizah ve satirik unsurlar beyitleri birbirinden ayıran temel karakteristik yapıyı oluşturmaktadır. Ancak Sovyet Devrimi ile beyitlerin ideolojisi ve muhtevasını oluşturan temel niteliklerin farklı bir yapıya dönüşmesi söz konusudur.

Beyitler ve İdeolojik Müdahaleler

Beyitlerin yaratılış ideolojisi, vaka karşısında toplumun bilinçaltında oluşan etki ve kolektif ruhun yansımaları olarak yaratılması, Sovyet döneminden itibaren çok farklı bir yörüngeye girmiştir. Çarlık Rusyasının tarih sahnesinden çekilmesinin hemen akabinde mevcut otorite boşluğunda Bolşevikler (Kızıl Ordu) ve Menşevikler (Ak Ordu) iktidarı ele geçirebilmek ve

⁴ Beyitlerin taşıdığı muhteva özelliklerine göre yapılan bir tasnif denemesi için bk. (Aksoy 2014: 95-97).

kendi ideolojilerini devlet ve topluma egemen kılmak adına kıyasıya bir mücadele içerisine girmiş, bu mücadele Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi ile nihayet bulmuştur. Devrimin henüz tam olarak Rusya topraklarına nüfuz edemediği bu yıllarda Rus ve Rus olmayan halklar üzerinde otorite kurabilme adına Bolşevik-Menşevik güçlerinin mücadeleleri, sadece siyasi ve askerî alanda olmamak kaydıyla toplumun tüm katmanlarında varlığını güçlü bir şekilde hissettirmiştir. Bu noktada edebiyat ve sanat psikolojik üstünlüğün sağlanması adına önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bolşevikler, iktidarı tamamen ele geçirmeleri ve siyasi ve askerî anlamda tüm Rusya'da kendi otoritelerini egemen kılmalarının ardından ise bir yandan Marksist felsefenin öngördüğü toplum yapısını oluşturmaya çalışırken bir yandan da edebiyatı ve sanatı Marksist teori ışığında yeniden şekillendirme gayreti içerisine girmişlerdir. Bu durumdan Tatar edebiyatı ve Tatar folkloru da büyük ölçüde nasibini almıştır.

Devrim sonrasında beyitlerin muhtevası ve muhtevasında var olan karakteristik hususiyetler adeta bir evrim geçirmiştir diyebiliriz. Eski yapısı tamamen yok olmamakla birlikte Markist felsefenin ön gördüğü şekilde propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Beyitlerde var olan toplumsal protesto ve karşı çıkışın, bu dönemde yaratılan beyitlerdeki yeni hedefi devlet veyahut rejim değil, emperyalist-kapitalist halk düşmanlarıdır. Trajedi ise Marksist ideoloji uğruna yapılan mücadelelerde hayatlarını kaybedenler içindir. 1920-30'lu yıllara gelindiğinde ise Tatar toplumu içerisinde görülen trajedik olayların devamı ile doğru orantılı olarak beyit yaratma geleneği de devam etmektedir. Ancak bu dönemden itibaren trajedinin yapısı ve nedenleri çok farklı bir hâl alacaktır. Yine beyitlerde var olan toplumsal protesto Bolşevik Devrimi ile birlikte Bolşeviklere karşı olan herkese ve her duruma karşı bir protestoya dönüşecektir.

Devrim sonrası yaratılan veya yayımlanan beyitlerde görülen ideolojik müdahaleler, destanlarda yapılan ideolojik müdahaleler ile aynı paralelliktedir. Kahramanlık destanlarının en temel motifi olan geleneksel kahramanlığın, komünizmin kahramanlığına ve zaferlerine dönüşmesi gibi beyitlerde gördüğümüz en belirgin motif olan trajedi de komünist mücadele esnasında karşılaşılan trajediye dönüşmüştür. Kolhoz uygulamaları esnasında Bolşeviklerin karşılaştığı toplumsal vakalar ve trajediler de bunlardan biridir.

Marksist ideolojinin ön gördüğü şekilde Sovyet yönetimi, tüm diğer Türk boyları gibi, asırlar boyunca kendi mülklerinde yaşayan ve kendi toprağını işleyen Tatar halkın da zorla kolhoz programı uygulamak suretiyle şahsi mülklerine el koymuştur. Devletin bu mülklere zorla el koyması esnasında birtakım trajedik vakalar yaşanmış ve bu vakalar beyitlerde yansıtılmıştır. Tarihi kaynaklarda halkın kendi şahsi toprağına el konulup zorla ellerinden alınmasına karşı gösterilen tepkiler ve bunların acımasızca cezalandırılması söz konusudur.⁵ Fakat bu olaylar ile alakalı olarak yaratılan beyitlerde yaşanan trajedinin müsebbibi olarak kolhozu kurmak isteyenler değil, kolhozların kurulmasına karşı çıkanlar gösterilir. Kolhoza karşı çıkanlar bilhassa *kulak* olarak adlandırılan zengin toprak sahipleridir. 1938 yılında yayımlanan *Sovyet Edebiyatı* adlı eserden alınan *Mirseyit Beyiti* bu şekilde Sovyet düşmanı kulaklar tarafından öldürülen eğitimli, kahraman Mirseyit'in hikayesini anlatmaktadır:

*Ayazda yıldırım düştü Egercen'in yollarına,
Beni öldüren kulakların kırınız ellerini.*

*Beyaz basma gömleğimin süsleri bitmiştir,
Kızıl Ordu'dan döner diye anneciğim beklemiştir.*

*Kışlada yaşar iken güzel yemekler yedim,
Gül gibi ihtiyarlığımı kulak melununa verdim.*

*Size hediyelerim olur bavulumun içinde,
İki yıllık edindiğim ilmim gitti içimde.*

...

⁵ Tony Cliff, kendisi de bir sosyalist olmasına rağmen SSCB'nin uygulamış olduğu toprak reformu ile yoksul köylülerin sömürülmesini devlet kapitalizmi olarak nitelendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Cliff 1990).

*Benden kalan giysileri arkadaşlarım giysinler,
Sovyet Hükümeti için kurban oldu desinler* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 125).

Buna benzer şekilde Sovyet yönetimi sonrası yaratılmış beyitlerde kulaklar ve dirgenciler⁶ gibi kapitalizmi ve kapitalist sistemi temsil eden *halk duişmanları* tarafından öldürülen kolhozcuların trajedik hikâyelerine rastlarız. Bazı beyitlerde *komsomol* olarak adlandırılan Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti'nin gençlik koluna verilen teşkilata üye olan gençlerin yine kulaklar ve dirgenciler tarafından öldürülmesinin trajik hikâyesi ele alınır. *Tezkiya Beyiti* de bunlardan biridir. Bu beyitin alındığı kaynağa göre Tezkiya, Kerekeşle köyünden Kötem köyüne gidip öğretmenlik yapan bir genç kızdır. Bir gün Kötem'den Elmet şehrine misafirliğe gitmiş, misafirlikten dönerken kulaklar ve dirgenciler Tezkiya'yı, komsomola üye olduğu gerekçesiyle başına dirgenle vurmak suretiyle öldürmüştür.

*Güzel Tezkiya büyüdü, endamlıydı boyu,
Komsomola girmekti onun duişüncesi.*

...

*Komsomola girme duişüncemi sezmişler,
Tezkiya'yı öldüren dirgenciler olmuşlar.*

*Ahmetlerden döner iken dirgenciler göründü,
Güzel Tezkiya harap oldu, al kanlara büründü.*

*Tezkiya'nın anası, babası hıçkırarak ağlıyor,
Kardeşleri dirgencilere beddualar ediyor.*

...

*Dirgen sapladılar on yerine, kulağının yanına,
Beyaz karlar kızıl oldu Tezkiya'nın kanıyla* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 120).

Komsomol Rehi Beyiti'nde gençlik derneğine üye olan Rehi'nin öldürülme hikâyesi Tezkiya'ninkine benzerdir. Beyitin alındığı kaynağa göre 1941 yılında derlenen bu beyit, Memeşir köyünün baş şoförü Zeynullin Rehi için yaratılmıştır. Köydeki kulak başları onu 1936 yılı şubat ayının bir gecesi öldürmüşlerdir. Rehi'nin hatırası için de bu beyit yaratılmıştır (Ahmetova 2001: 120). Ancak beyitin yaratıldığı Memeşir köyüne 2010 yılında yapmış olduğumuz ziyarette köylüler, Rehi'nin öldürülme sebebini komsomola üye olmak değil, bir kız meselesi yüzünden olduğunu belirtmişlerdir.

*Bin dokuz yüz otuz altılı yıllarda,
Başımı yaktılar kışın soğuk bir ayda.*

*Kötü kulak elinde ak bıçak parladı,
Karanlıkta bir başıma yüreğim titredi.*

*Gece çıktığım vakit öleceğimi bilemedim,
Ecel yetti, ölüp gittim, dostlarımı görmedim.*

...

*Dolani, dolani akar şu Ural'ın suları,
Ömürlükte benden kalan Memeşir tarlaları.*

*Benden kalan giysilerimi kardeşlerim giysinler,
Sovyet için, kolhoz için kurban oldu desinler* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 120).

Beyitlerin genel muhtevasına baktığımızda savaşa karşı her zaman olumsuz bir bakış açısı olduğunu görürüz. Savaş, insanları sevdiklerinden, eşinden, dostlarından, çocuklarından,

⁶ Kulakların tarlalarında çalışan işçilerdir. Dirgenle çalıştıkları için bu isimle anılmışlardır.

doğduğu ilinden ayıran bir musibettir. Çarlık Rusyası döneminde gerçekleşen savaşlara katılan ve birçoğu esir düşen gençlerin hikâyeleri trajedik bir üslupla birçok beyitte terennüm edilmiştir. Bu noktada Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaratılan beyitler, Sovyet dönemi ideolojik yaklaşımlarına uygun bir yapıdadır. *Birinci Dünya Savaşı Beyitleri*'nde var olan savaştan duyulan hoşnutsuzluk ve savaş karşıtlığı, Devrim sonrası yaratılan beyitlerde emperyalist çıkarlar uğruna emperyalist devletlerle birlikte başlatılan savaş karşıtlığına dönüşür. Bunda savaş devam ederken patlak veren Bolşevik Devrimi'nin etkisi yadsınamaz. Çünkü bu beyitlerin bazıları Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha sonra yaratılmış beyitlerdir. Birinci Dünya Savaşı için yaratılan beyitlerde diğer savaş beyitlerinden farklı olarak savaş karşıtlığına vurgu yapan bazı ifade ve ifade kalıpları Marksist slogan niteliğinde olup Sovyet dönemi zihniyetini çok güzel bir şekilde yansıtmaktadır:

*Asker edip aldılar, üste kaput giydirdiler,
Zenginlerin çocukları evlerinde kaldılar.*

...

*Hatipler geldiler: "Kahrolsun Çar!" dediler,
O vakit subaylar ezilip büzüldüler.*

*Hatipler geldiler: "Kahrolsun savaş!" dediler,
Sevinip askerler, eve dönüyoruz, dediler (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 377).*

Beyitlerde rastladığımız bu ifadeler dikkat edilirse sadece savaşın kötü bir durum olmasından dolayı söylenmiş benzememektedir. Ayrıca bahis konusu satırlar, eski ile yenin çatışmasını da yansıtmaktadır. Sovyet yönetimi öncesinde yapılan bu savaşların müsebbibi Çar'dır. Beyitlerde bir taraftan savaş karşıtlığı üzerinde duruluyormuş gibi görülse de esasında Sovyet Devrimi öncesinde yönetimi elinde bulunduran Çar'a karşı bir nefret hissinin terennüm edilmesi söz konusudur. Savaş karşıtlığı bir tarafa, beyitlerde eski düzene karşı halkta bir düşmanlık oluşturmak ve yeni rejimi benimsetmek arzusuyla yapılan propaganda açık bir şekilde görülmektedir. Genel olarak savaş beyitleri olarak tasnif edebileceğimiz, özellikle de Birinci Dünya Savaşı için yaratılan bu beyitlerde Rus çarlarına ve onların iktidarına karşı yapılan olumsuz söylemlere oldukça sık rastlarız. Bunlar içerisinde kendisi hakkında olumsuz beyitler yaratılan en ünlü Rus Çarı ise Bolşevik Devrimi esnasında tahtta bulunan Çar II. Nikolay'dır.

*Petersburg şehrinde yeni hükümet geldi,
Ey zalim Nikolay, sen de sonunu buldun mu böyle!*

*Nikolay'ın apoletleri koparıp atıldı,
Ey zalim Nikolay ahdini bozdun galiba!*

*Pek çok insanın kanını döktün, annenin sözünü tuttun,
Ey zalim Nikolay, gözlerin görmüyor galiba.*

*Gittin, gittin, çok uzağa, ismin cismin kalmasın,
Ey zalim Nikolay, dünyada hiçsin galiba (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 218).*

Devrim sonrası Bolşeviklerin tam olarak iktidarı ele geçiremediği dönemde vuku bulan Bolşevik-Menşevik güçleri arasındaki iktidar mücadeleleri ve çatışmaların da beyitlere konu olmasından kısmen bahsetmiştik. Bolşeviklerin zaferi ile sonuçlanan bu mücadelede Menşevik kuvvetleri mensupları protestodan nasibini almıştır.

*Tarih; bin dokuz yüz on sekizinci yılda,
Sovyetler mücadele verir aklar karşısında.*

*Aldıktan sonra bekletmediler, gönderdiler cepheye,
Yavuz düşman aklara; ateş açtık bu kurtlara.*

*Gittiğimde sen sağ ol annem; yetim kalan bensiz,
Bomba ile yıktık Ak ofisini Emekey'de biz*

...

*Aklar iyi silahlanmış, fabrikaları onlar almış,
“Ne duruyorsunuz, çalışın” diye çalıştırıyorlarmış.*

...

*Giyindik biz üstümüzü, yedik güzel yemeklerden,
Sovyet toprağını düşmandan; temizledik Aklardan (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 359).*

Trajedî beyitlerinde ölen kahramanın geride kalan yakınlarına kişisel eşyalarını veyahut soyut-somut birtakım nesnelere hatıra olarak bırakması beyitlerde çok sık rastlanılan geleneksel beyit unsurlarından biridir. Sovyet Devrimi sonrasında yaratılan trajedî beyitlerinde ise bu eşyaların yerini Marksist ideolojinin öngördüğü doğrultuda kahramanın geride kalan ve Bolşevik mücadelesini devam ettiren arkadaşlarına bıraktığı devrimci mesajlar alır.

*Benim bindiğim otomobile kolhozcular binsinler,
Beni öldürenlere ağır ceza versinler.*

...

*Komsomol hapsine birlikte yürümüştük,
Geleceğin zaferine planlar yapmıştık.*

*Traktörler, biçer döverler döndü bizim kırlara,
Rehi bulunmaz şimdi halk meclislerinde (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 120).*

*Atölyeyi yakıp, insanları öldürüp ne yapmak isterler,
Biz ölsek de memleket işçi Bolşeviklere kalır (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 126).*

Bolşeviklerin iktidarı tam olarak ele geçirmelerinin ardından Marksist felsefe devletin bütün kademelerinde ve tüm sanatsal ve kültürel faaliyetlerde tamamıyla egemen kılınmıştır. Bu süreçte rejimin hoşuna gitmeyecek herhangi bir muhalif ses en ağır şekilde cezalandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar sürecek 20 yıllık süreçte Sovyetler Birliği, Sovyet halkları için adeta açık hava hapishanesine dönüşecektir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanlar karşısında alınan ağır hezimet üzerine halkın millî duygularını harekete geçirmek adına baskı politikaları kısmen bir kenara bırakılırken, edebiyat ve sanattan propaganda malzemesi olarak faydalanmaya devam edilmiştir. Beyitler de bundan nasibini almıştır. Beyitler, bu süreçte cephede savaşan ve cephe gerisinde orduyu destekleyen halka psikolojik destek vermek amacıyla kullanılan önemli bir propaganda malzemesi vazifesi görmüştür. Almanlara karşı yapılan bu savaşa *Büyük Vatan Savaşı* adı verilmiş, bu vesileyle yaratılan beyitlerde *Büyük Vatan Savaşı Beyitleri* olarak adlandırılmıştır. Bu döneme kadar beyitlerin en önemli unsuru olan lirizm ve bu lirizmin temel unsuru olan trajedî, İkinci Dünya Savaşı ile artık beyitler için yeni bir yapısal unsur olacak şekilde epik karakter ile birlikte yansıtılmıştır. Elbette ki bu doğal bir dönüşümü ihtiva etmez. Lirizm, bu beyitlerde diğer bireysel trajedî beyitlerinden daha tesirli ve etkileyicidir. Bunun sebebi de propagandanın etkisini artırma isteğidir. Vakanın trajedîk boyutunun üst düzey bir lirik söylem ile betimlenmesi neticesinde beyitin sözünü ettiğimiz bu propaganda işlevi tesiri artırılmaktadır.

*Bilmem ki ölmüş gövden yerde yatıp kaldı mı?
Can verirken nurlu yüzün kanlara boyandı mı?*

*Ey aziz yavrum, yüzünü doyasıya göremedim,
Gözümün önünden ayırmazdım, öleceğini bilemedim (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 398).*

*Nasıl söze başlasın bu beyitimin başı,
Yüreğim dönmedi döküyorum göz yaşını.*

*Bebeciğim çıkıp gitti, dedi hududu koruyayım,
Bir tanem, aziz yavrum, ben sensiz yetim kalırım.*

*Ömrüm boyunca unutmam senin beyaz tenini,
Seni düşünerek ağlamaktan kaybettim gözlerimi* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 399).

*Savaş haberi gelince uğurladım yoldaşımı,
Ayrılırken gönlüm doldu, tutamıyorum gözyaşımı.*

*Kasımda mektup yazmış, son mektubu bu oldu,
Haber alınamayanın hasreti ağır oldu* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 401).

Kahramanın geride bıraktığı yakınları için üzülmeye gerekmez. Çünkü kahraman kutsal bir uğurda yani halkını, ülkesini ve tabii ki arka planda rejimini korumak adına bu mücadeleye başlamıştır. Bu yol kutlu bir yoldur. En eski beyit örneklerinden 21. yüzyıla değin yaratılan beyitlere baktığımızda bu ifadeler geleneksel beyit yaratımına ve ideolojisine aykırıdır. Kahraman altruistik bir yaklaşımla kendi kaderini halkının kaderinin ve Bolşevik ideolojinin gerisine alır. Kahramanın tek üzüntüsü ölümü değil, ölümü ardından kolhoz işlerinin nasıl sürdürüleceğidir.

*Bin dokuz yüz kırk bir yılında Alman savaşı başladı,
Huzur içinde ki yurdun üstüne sabah toplar atıldı.*

...

*Güzel yaylalar geçip gider, Savaş insanı alır,
Kolhozdaki işler şimdi nasıl iyi olur.*

....

*Düşmanları yenmek için başladım çalışmaya şimdi,
Bizim borcumuz sadece doğduğumuz iledir* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 372).

*Ulaştık biz Kazan'a, tren gözler gitmek,
Bizim kutlu görevimiz düşmanı yok etmek* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 380).

*Hürriyet ve ferahlık var ilimde büyüdüğüm,
Vatanı korumak için bak şimdi esir düştüm,*

...

*Biz burada esiriz düşman elinde,
Bizim canımız kurbandır bugün vatan yolunda* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 382).

*Mayısın yirmi yedisinde ben orduya katıldım,
Sovyet yurdunu korumak için bütün gücümü harcadım* (Ahmetova ve Urmançe, 2001: 384).

Sonuç

Sovyet dönemi ve sonrası başta olmak üzere Tatar Türkleri üzerindeki Rus hakimiyetinin, beyit incelemeleri ve geleneksel beyit yaratımı üzerinde çok ciddi tesirleri olmuştur. 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile kurulan yeni toplumsal düzen, siyasi sistem, zorla tesis edilen yeni ideoloji, Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Türk boyları için sıradan bir rejim ve sistem değişikliği olmamıştır. Bu süreç, Çarlık Rusyası sınırları içerisinde yaşayan tüm Türk boylarının toplumsal, siyasal, dinî ve kültürel yaşantılarında etkileri günümüze kadar devam eden yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Beyitler, Tatarların uygulanan haksızlıklara karşı veremedikleri somut mücadelenin yerine üstü kapalı olarak folklor ürünleri vasıtasıyla yapmış oldukları örtük mücadelenin en güzel örnekleridir. Ancak Sosyalist rejimin dayatması sonucu edebî tenkidin Marksist felsefenin öngördüğü biçimde sınıf mücadelesi esas alınmak suretiyle yapıldığı bir ortamda objektif bir bakış açısı ile değerlendirilme imkânından uzak kalmıştır. Devrim neticesinde tesis edilen Marksist ideoloji doğrultusunda tüm eski inanç ve uygulamalar değiştirilerek Marksist felsefenin öngördüğü biçimde olmaya zorlanmıştır. Devrimin getirdiği yeni söylemlerden Tatar edebiyatı ve folkloru da nasibini almıştır. Köklü bir geçmişi ihtiva eden beyit söyleme geleneği Bolşevik Devrimi ile birlikte eski yapısı tamamen yok olmamakla birlikte yüzyıllardır var olan yapısal ve ideolojik anlamda geleneksel kalıplarının dışına çıkarılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrası için yaratılan Beyitler bu anlamda Marksist ideolojinin propagandasının yapıldığı bir araç olarak kullanılmıştır. Geleneksel Beyit örneklerinin en bilinen yapısal özelliği olan trajedi ve protesto, bu dönemden itibaren Marksist ideolojinin öngördüğü çizgide yeniden belirlenmiştir.

Kaynaklar

- Ahmetcanov, M.(2000). *Ülgenneren Kaberen Bel (Ölenlerin Kabrini Bil)*. Tataristan Kitap Neşriyat, Kazan.
- Ahmetova, F. V. (1984). Beét Genезisine Karata (Beyit Genetiğine Bakış). *Eski Tatar Folkloru Meseleleri*, Kazan.
- Aksoy, Ömer, (2014), *Tatar Edebiyatında Beyitler Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tez. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Bayram, B. (2009). Halk Edebiyatı Metinlerine Sovyet Birliği Döneminde İdeolojik Yaklaşım: Alankay Batır Örneği. *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall, s. 710-724.
- Cliff, T. (1990). *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, (Çev. Ali Saffet, Tarık Kaya). İstanbul: Metis Yayınlar..
- Reichl, K. (2002). *Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı)*, (Çev. Metin Ekici). Ankara: TDK Yay.
- Oinas, F. J. (1978). The Political Uses and Themes of Folklore in the Soviet Union. *Folklore, Natiolanism and Politics*. (ed. Felix J. Oinas). Ohio: Slavica Publisher, s. 77-95.
- Tatar Eposu Beyitler (2001). (Haz. Flora Vahapovna Ahmetova-Urmançe), Kazan: Rannur Neşriyat.
- Yahin, A. & Bakirov, M. H. (1979). *Folklor Janrlarının Sistema İtüp Tikşerü Tecrübesi (Folklor Türlerini Tasnif Edip İnceleme Denemesi)*. Kazan: KDU Yay.
- Yarmi, H. (1960). *Beétler (Beyitler)*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyat.
- Yetiş, K. (1992). Beyit. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

